

Piotr Piszczek

"Prawo rzymskie - słownik encyklopedyczny", red. Witold Wołodkiewicz, Warszawa 1986 : [recenzja]

Palestra 30/12(348), 74-77

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

1.

Prawo rzymskie. — Słownik encyklopedyczny, pod redakcją Witolda Wołodkiewicza, Warszawa 1986; Wiedza Powszechna, s. 248.

Recenzowana praca rozpoczyna się niezwykle niepokojącą konstatacją Mieczysława Jastruna: „To okropne, że ludzie zaczęli się przyzwyczajać do faktu, że prawo rzymskie przestało istnieć”. Wyrażona obawa przez tego wielkiego humanistę nie była wcale przesadzona, albowiem zaledwie od kilku lat prawo rzymskie stanowi w ramach uniwersyteckich studiów prawniczych odrębny przedmiot,¹ układany niegdyś w ramach powszechnej historii państwa i prawa.

Spoglądając jednak na pracę Janusza Kamińskiego, Władysława Rozwadowskiego i Witolda Wołodkiewicza, nie sposób oprzeć się refleksji, że prawo rzymskie na nowo zajmuje dawne miejsce. Wydaje się, że na tę książkę czekało już od dawna środowisko naukowe polskich romanistów, studentów wydziału prawa i wszyscy, którym nie jest obca kultura antyczna. Dotychczas na naszym rynku księgarskim zauważalny był brak w miarę krótkiego i syntetycznego kompendium wiedzy z zakresu prawa rzymskiego. Tę lukę znakomicie wypełnia omawiana praca.²

Recenzowana pozycja składa się z trzech części, przy czym każda z nich spełnia odrębną funkcję.

Część pierwsza, nosząca tytuł „Słownik encyklopedyczny”, jest dziełem wszystkich autorów. Składa się z alfabetycznie ułożonych haseł „zawierających terminy i zwroty z zakresu rzymskiego ustroju, historii źródeł prawnych, prawa prywatnego, prawa karnego oraz licznych paremii i definicji, z których wiele weszło do współczesnego języka prawniczego” (s. 7).

Należy stwierdzić, że dobór haseł został dokonany ze znanstwem i naukową kompetencją. Zwraca przede wszystkim uwagę następująca po każdym łacińskim hasle rzeczowa i jednocześnie w miarę pełna informacja na ten temat.

Doskonale również spełnia swoje zadanie zastosowany system odsyłaczy, które umożliwiają zapoznanie się z hasłami poszerzającymi wiedzę o określonej instytucji.

Cenne jest również i to, że autorzy chcą doskonalić Słownik³ przy ewentualnych następnych wydaniach i nie uznają go za zakończony, licząc na uwagi czytelników.

W tej części pracy (s. 159—169) zostały również zawarte hasła biograficzne, zawierające krótkie informacje dotyczące najwybitniejszych jurystów rzymskich i niezujących autorów późniejszych prac poświęconych prawu rzymskiemu.

Część druga została opracowana przez prof. Witolda Wołodkiewicza i nosi tytuł „Polskie instytucje i pojęcia prawne z odesłaniem do haseł łacińskich”. Jest ona rodzajem słownika polskich pojęć prawnych z jednoczesnym odesłaniem do haseł

¹ Por. H. Kupiszewski: Co zawdzięczamy klasycznej jurysprudencji, Nowe Książki nr 6/1985, s. 14.

² Obszerne zestawienie podobnych (obcojęzycznych) opracowań prezentują autorzy na str. 232 recenzowanej pracy.

³ Dobrym wzorem godnym naśladowania może być praca A. Bergera: Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Philadelphia 1953.

łacińskich zawartych w części pierwszej pracy. Stanowi zatem klucz do korzystania z tej części książki przez osoby, które dotychczas nie przyswoiły sobie terminologii łacińskiej.

Część trzecia, również w całości opracowana przez Witolda Wołodkiewicza, to syntetyczny zarys systemu prawa rzymskiego.⁴

Autor słusznie rozpoczyna omawianie kwestii szczegółowych od zakresienia kolejnych form ustrojowych państwa rzymskiego. Wyszczególnia przy tym: okres królestwa (753—509 p.n.e.), trwający od legendarnej daty założenia Rzymu do wygnania królów, okres republiki (509—27 p.n.e.), obejmujący przedział czasowy od wygnania królów do objęcia władzy przez Oktawiana, okres pryncypatu (27 p.n.e.—284 n.e.), rozpoczynający się panowaniem Oktawiana i rozciągający się do czasu przejścia władzy przez cesarza Dioklecjana, oraz okres dominatu (284—565), trwający od rozpoczęcia się panowania cesarza Dioklecjana do śmierci cesarza Justyniana.⁵

Przyjęta periodyzacja rzutuje pośrednio na określenie kolejnych etapów rozwoju prawa rzymskiego. W recenzowanej pracy słusznie wyszczególnia się następujące okresy: okres prawa archaicznego, obejmujący okres królewski i początek republiki do połowy III w. p.n.e., okres prawa przedklasycznego, trwający do końca republiki, okres prawa klasycznego, zbieżny całkowicie z okresem trwania pryncypatu, i wreszcie okres prawa poklasycznego, obejmujący zakres dominatu. Zgodzić się należy ze stwierdzeniem (s. 187 *in fine*), że podział ten jest umowy i u różnych autorów może przedstawiać się zupełnie inaczej.⁶

Dalszą część pracy autor poświęca źródłom prawa rzymskiego. Rozważania podporządkowane zostały opinii Galusa wyrażonej w Instytucjach:⁷ *Constat autem iura populi Romani ex legibus, plebiscitis, constitutionibus principum, edictis eorum, qui ius edicendi habent, responsis prudentium*. W szczególności zostały więc omówione zagadnienia związane ze stanowieniem ustaw ludowych (*leges*),⁸ szczególny zaś nacisk położony został na ukazanie procesu tworzenia prawa, określenia podmiotów, które mogły wystąpić z inicjatywą ustawodawczą, wreszcie ciał, które zajmowały się bezpośrednio stanowieniem ustaw.

Nie uszła też uwagi piszącego ustawa XII tablic — pierwszy skodyfikowany zbiór prawa zwyczajowego, zawierający głównie przepisy prawa prywatnego oraz procesu i postępowania egzekucyjnego w sprawach prywatnych.

Do źródeł prawa zaliczają się również uchwały zgromadzeń plebejskich (*plebiscita*),⁹ które początkowo wiązały swymi postanowieniami plebs, a od *lex Hortensia* wszystkich obywateli.

Tak jak w wypadku uchwał plebsu, również tak samo co do opinii senatu

⁴ Część III Słownika stanowi uzupełnienie części I i ma dać czytelnikowi pewien zasób usystematyzowanej wiedzy, z którą spotkał się we wstępnej części pracy w postaci alfabetycznie ułożonych haseł (s. 7).

⁵ Zagadnienie końcowej daty dominatu jest przedmiotem żywej dyskusji. Tak np. K. Kolańczyk (Prawo rzymskie, Warszawa 1976, s. 29) przyjmuje dwie daty końca tego okresu: rok 476 w zachodniej części państwa rzymskiego i rok 565 w części wschodniej. Ten sam autor w przypisie 41 podaje zestawienie wartościowszych prac poświęconych temu tematowi.

⁶ Obszerniej problemem tym zajmuje się M. Bartošek: *Rimské právo a socialistická společnost*, Praga 1966, s. 80—81. W szczególności za cenne należy uznać zawarte tam zestawienie literatury przedmiotu. Por. także G. Luzzatto, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 20, 1963, z. 1, s. 175—181.

⁷ G. 1, 2.

⁸ Galus (G. 1, 3) w Instytucjach przekazał bardzo trafną definicję ustawy: *lex est quod populus iubet atque constituit*.

⁹ G. 1, 2: *Plebiscitum est quod plebs iubet atque constituit*.

(*senatus consulta*)¹⁰ i konstytucji cesarskich (*constitutiones principum*)¹¹ autor ogranicza się jedynie do zasygnalizowania tematu. Obszerniej omawia natomiast edykty urzędników (*edicta*) i działalność prawników (*iurisprudentia*).

Słusznie autor dowodzi, że prawo wydawania edyktów miało na celu określenie programu działalności urzędnika, który w edykcie określał, jak będzie korzystał z powierzonej władzy. Największe oczywiście znaczenie dla rozwoju prawa prywatnego miały edykty pretora miejskiego (*praetor urbanus*) i peregrynów (*praetor peregrinus*). Oprócz nich *ius edicendi* mieli edytlowie kurulni,¹² namiestnicy i kwestorzy.

Szczególne znaczenie w tworzeniu prawa przyznaje się jurysprudencji rzymskiej, sięgającej czasów, które można by określić mianem „przedhistorycznych”. Wówczas to znaczącą rolę odgrywali kapłani skupieni w kolegium pontyfików. Dopiero około 300 r. p.n.e. nastąpiło złamanie monopolu kapłańskiego na wiedzę prawniczą. Zaczęli się nią zajmować prawnicy świeccy i od tego momentu stale wzrasta ich pozycja. W okresie pryncypatu, tj. w klasycznym okresie prawa rzymskiego, najwybitniejszym prawnikom przyznano *ius respondendi*, co pozwalało faktycznie tworzyć normy prawne.¹³

W końcu autor przechodzi (s. 194) do omawiania roli zwyczaju (*consuetudo*) w systemie źródeł prawa rzymskiego. Słusznie widzi w nim podstawę kodyfikacji ustawy XII tablic i działalności prawników oraz trafnie dostrzega rosnącą rolę prawa zwyczajowego w okresie końca dominatu.

Kolejna część pracy (s. 196—199) została poświęcona rzymskim pojęciom prawa i jego klasyfikacjom. *Sedes materiae* wywodów stanowi omówienie podejmowanych prób zdefiniowania prawa. Już jednak sam Javolenus¹⁴ miał świadomość, że niezmierzanie trudno jest stworzyć definicję, która oddawałaby istotę rzeczy, wobec czego również i autor poprzestaje tylko na ukazaniu owych prób, omawiając szczegółowo poszczególne podziały prawa.

W dziale noszącym tytuł „Prawo prywatne” przedstawione zostały na wstępie zagadnienia związane z prawem odnoszącym się do osób (*ius quod ad personas pertinet*).¹⁵ Wyeksponowano problemy związane ze *status libertatis, civitatis i familiae*, co miało szczególne znaczenie dla określenia zdolności prawnej. Dla określenia bowiem zdolności prawnej nie bez znaczenia było to, czy określona osoba jest wolna, czy też jest niewolnikiem i jaką zajmowała pozycję w rodzinie. Istotne również było i to, czy miała ona obywatelstwo rzymskie, czy była zaliczana do kategorii peregrynów bądź latynów (s. 200—203).

¹⁰ Warto więc przytoczyć w całości pogląd Galusa (G. 1, 4): *Senatus consultum est quod senatus iubet atque constituit idque legis vicem optinet, quamvis fuerit quaesitum.*

¹¹ G. 1, 5: *Constitutio principis est quod imperator decreto vel edicto vel epistula constituit, nec umquam dubitatum est, quin id legis vicem optineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat.*

¹² G. 1, 6: *Edicta sunt praecepta eorum, qui ius edicendi habent. Ius autem edicendi habent magistratus populi Romani, sed amplissimum ius est in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini, quorum in provinciis iurisdictionem praesides earum habent; item in edictis aedilium curulium; quorum iurisdictionem in provinciis populi Romani quaestores habent: nam in provinciis Caesaris omnino quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum in his provinciis non proponitur.*

¹³ G. 1, 7: *Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere.*

¹⁴ D. 50, 17, 202: *Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti potest.*

¹⁵ Autor omawia prawo prywatne zgodnie z układem Instytucji Galusa. Por. Galus: Instytucje (z języka łacińskiego przełożył i wstępem opatrzył C. Kunderewicz, opracował J. Rezler), Warszawa 1982. Tam także znajduje się tłumaczenie przytoczonych w recenzji fragmentów.

Dalsza część pracy została poświęcona prawu rzeczowemu (*ius quod ad res pertinet*). Autor rozważa na wstępie tradycyjny podział rzeczy, by następnie przejść do przedstawienia zarysu prawa własności. Z właściwą sobie kompetencją przedstawia różnicę między posiadaniem a własnością, by w końcu przejść do ograniczeń prawa własności.

W encyklopedycznym skrócie kreśli obraz prawa spadkowego, trafnie nieco więcej uwagi poświęcając zobowiązaniom. Swój wykład rozpoczyna od określenia istoty zobowiązania i jego źródeł. Szczegółowej analizie poddaje poszczególne rodzaje kontraktów i deliktów oraz innych przyczyn nawiązywania *obligatio (variae causarum figurae)*.

Na końcu rozważań autor sygnalizuje kwestię umocnienia zobowiązań i zmiany podmiotów oraz wygaśnięcia stosunku obligacyjnego.

Wreszcie w syntetycznym skrócie została omówiona kwestia ochrony praw prywatnych (*ius quod ad actiones pertinet*). Kolejno przedstawiono najważniejsze cechy procesu legisakcyjnego, formułkowego i kognicyjnego oraz ochronę pozaprocesową.

Nowością w stosunku do polskojęzycznych opracowań jest przedstawienie wybranych zagadnień związanych z prawem karnym i postępowaniem w tychże sprawach (s. 218—221).

Na uwagę zasługuje także fragment poświęcony recepcji prawa rzymskiego (s. 222—223), w którym autor analizuje oddziaływanie norm prawa rzymskiego na kodyfikacje powstałe po upadku imperium. Prezentuje także poglądy Polaków na rolę tego prawa w dawnej i współczesnej Polsce.

Pracę wieńczy przewodnik bibliograficzny prawa rzymskiego oraz tablica synoptyczna. Sądzę, że szczególnie cenne jest zestawienie podstawowej literatury przedmiotu, która co prawda składa się z wybranych dzieł, jednakże może dać asumpt do podjęcia samodzielnych studiów nad wybranymi kwestiami.

Sumując odniesione wrażenia po lekturze dzieła, stwierdzić należy, że autorom udało się stworzyć pewną encyklopedyczną całość, po którą będzie się sięgać chętnie nie tylko ze względu na jej treść, ale także ze względu na ładne wydanie.

Jestem przekonany, że każdy, kto skorzysta chociażby raz z niniejszej pracy, na długo pozostanie pod jej urokiem.

Piotr Piszczek

Kazimierz Korzana: *Wykonanie orzeczeń w sprawach o roszczenia pracownków ze stosunku pracy (Studium teoretycznoprocesowe)*, Wyd. Uniw. Śląski, Katowice 1985 r.

Praca prof. K. Korzana pod powyższym tytułem stanowi w naszej literaturze pierwsze kompleksowe, a zarazem monograficzne opracowanie. Autor, znawca problematyki dotyczącej wykonywania orzeczeń, podjął się trudnego zadania opracowania tematyki wykonania orzeczeń w sprawach o roszczenia pracowników ze stosunku pracy. Na wstępie trzeba podkreślić, że z zadania tego wywiązał się bardzo dobrze. Autor stawia jasno wynikające z tematu, ale często dość trudne i kontrowersyjne problemy i z właściwą sobie pasją uzasadnia je na tle uregulowań prawnych nie tylko polskich, ale również zagranicznych w tym także państw socjalistycznych i kapitalistycznych. Liczne odwoływanie się do literatury zagranicznej świadczą o dużej jej znajomości.